

DEVIANT XULQLI O'SMIRLARDA KASB TANLASH MOTIVATSIYANING NAMOYON BO'LISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Marjona Tolibova Tolibovna

Buxoro davlat universiteti Psixologiya yo'nalishi

1-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada deviant xulqli o'smirlarda kasb tanlash jarayonida motivatsiyaning shakllanishi va uning namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. O'smirlar davridagi shaxs rivojlanishining psixologik asoslari, ijtimoiy va shaxsiy omillar, shuningdek, deviant xulqning motivatsion strukturasiga ta'sir etuvchi faktorlar nazariy va amaliy jihatdan ko'rib chiqiladi.

Ishda deviant xulqli o'smirlarni kasb tanlashga jalb etishda qo'llaniladigan psixodiagnostik va psixokorreksion metodlar bayon qilinadi. Xususan, motivatsiyaning shakllanishi uchun ijtimoiy-madaniy muhit, oila, ta'lim va psixologik maslahatlarning ahamiyati muhokama qilinadi. Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, unda o'smirlarni mehnat faoliyatiga yo'naltirish orqali ularda ijobiy motivatsiyani rivojlantirish usullari haqida tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: *deviant xulq, motivatsiya, o'smirlik davri, kasb tanlash, psixokorreksiya, ijtimoiy omillar, psixologik maslahat, motivatsion struktura.*

KIRISH

Hozirgi globallashuv davrida yoshlar tarbiyasi va ularning kasb tanlash jarayoni jamiyatning dolzarb muammolaridan biriga aylangan. Ayniqsa, deviant xulqli o'smirlarning kasb tanlash motivatsiyasi va bu jarayonning psixologik xususiyatlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Deviant xulq, ya'ni me'yorlardan chetga chiqadigan xatti-harakatlar, yoshlar orasida qator psixologik, ijtimoiy va iqtisodiy sabablar bilan bog'liq bo'lib, ularning kelajakdagi kasbga bo'lgan munosabatlari va motivatsion yo'nalishini belgilashda o'z ta'sirini ko'rsatadi.

- **Shaxsiy omillar:** O'smirlarning qiziqishlari, maqsadlari, hayotiy qadriyatlarini va psixologik holati.

- **Motivatsion omillar:** Ularning mehnat faoliyatiga qiziqishi va kasbga bo'lgan intilishlarini aniqlash.

ASOSIY QISM

Mazkur tadqiqotning nazariy asoslari motivatsiya nazariyalari va deviant xulqni o'rganish tamoyillariga asoslanadi. Xususan, Maslou, Xekhausen, Deci va Rayan kabi olimlarning motivatsion nazariyalari, shuningdek, deviant xulqning psixologik ildizlarini o'rganishga oid nazariy qarashlar tadqiqotning metodologik bazasini tashkil etadi. Bu nazariyalar asosida deviant xulqli o'smirlarning kasb tanlashga bo'lgan motivatsiyasi hamda ular uchun ijobiy mehnat faoliyatiga yo'naltirilgan tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Amaliy jihatdan, deviant xulqli o'smirlar bilan ishlashda psixologik diagnostika va psixokorreksiya metodlari muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot davomida quyidagi metodlar qo'llanilishi mumkin:

1. **Psixodiagnostik usullar:** O'smirlarning individual psixologik xususiyatlarini aniqlash uchun so'rovnomalar, testlar va intervyu usullari qo'llaniladi. Bu usullar ularning qiziqishlari, qobiliyatlari va motivatsion ehtiyojlarini aniqlashga yordam beradi.

2. **Psixokorreksiya metodlari:** Motivatsiyani rivojlantirish va deviant xulqni to'g'rilash uchun maxsus treninglar, psixoterapiya usullari va guruh mashg'ulotlari o'tkaziladi.

3. **Kasbiy yo'naltirish bo'yicha dasturlar:** O'smirlarni turli kasblar bilan tanishtirish, ularning mehnatga qiziqishini oshirish va ijtimoiy moslashuvini yaxshilash uchun seminar va master-klasslar tashkil etiladi.

Nazariy va amaliy qarashlarni birlashtirish orqali deviant xulqli o'smirlarning kasb tanlash motivatsiyasini shakllantirish jarayonida quyidagi masalalarga alohida e'tibor qaratiladi:

- **Ijtimoiy omillar:** Oila muhiti, maktabdagi tarbiya, tengdoshlari bilan munosabatlar va jamiyatning ta'siri.

- **Shaxsiy omillar:** O'smirlarning qiziqishlari, maqsadlari, hayotiy qadriyatlari va psixologik holati.

- **Motivatsion omillar:** Ularning mehnat faoliyatiga qiziqishi va kasbga bo'lgan intilishlarini aniqlash.

Ushbu tadqiqot natijalari deviant xulqli o'smirlarning ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlash va ularni mehnat bozorida raqobatbardosh shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Deviant xulqli o'smirlarda kasb tanlash motivatsiyasining psixologik xususiyatlari turli nazariy va amaliy jihatlar orqali tushuntiriladi. Nazariy jihatdan, bunday o'smirlar o'zlarining ichki ehtiyojlari va qadriyatlari asosida motivatsiya hosil qiladilar. Masalan, Maslowning ehtiyojlar nazariyasiga ko'ra, o'smirlar avval

xavfsizlik va ijtimoiy mansublik ehtiyojlarini qondirishi kerak, shundan so'ng ular o'zlarining kasbga oid qarorlarini shakllantiradilar.

Adlarning kompensatsiya nazariyasiga binoan, deviant xulqli o'smirlar jamiyatdan e'tibor yoki hurmat topmagan hollarda o'zlarini mustaqil yoki radikal yo'llar orqali ko'rsatishga intiladilar. Bu ularning kasb tanlash motivatsiyasiga ham ta'sir qilishi mumkin. Masalan, ular o'z qiziqishlarini aks ettiruvchi yoki ularni jamiyatdan farqlashga imkon beruvchi kasblarga moyillik bildiradilar.

Amaliy jihatdan, deviant xulqli o'smirlar bilan ishlashda individual yondashuv zarur. Bu jarayonda ularga kasb tanlashda yordam berish uchun qiziqishlarini tahlil qilish va ularga mos keladigan kasblarni tavsiya etish muhim. Psixologik maslahat berish orqali ularning ichki ehtiyojlari va maqsadlarini aniqlash, hamda ijtimoiy moslashuvini yaxshilash mumkin. O'smirlarning ijtimoiy tajribalarini kengaytirish va ularga ijobiy motivatsion imkoniyatlarni ko'rsatish kasb tanlash jarayonida muhim o'rin tutadi.

Masalan, kasbiy yo'naltirish mashg'ulotlari orqali deviant xulqli o'smirlarning kuchli tomonlarini aniqlab, ularni jamiyatga mos va manfaatli faoliyatga yo'naltirishga yordam beriladi. Shu bilan birga, ularga mehnat bozoridagi talablar va imkoniyatlar haqida aniq ma'lumot berish orqali ularning qarorlarini ongli ravishda qabul qilishiga ko'maklashish kerak.

Quyidagi jadvalda "**Deviant xulqli o'smirlar**" bilan bog'liq kasb tanlash motivatsiyasi masalalari bo'yicha **nazariy va amaliy fikrlar** asosida misollar keltiriladi:

Nazariy Misollar

Nazariy Aspekt	Misol	Ilmiy Yondashuv
Motivatsiyaning roli	O'smir o'zining ijodiy qobiliyatlarini namoyon qilish uchun dizaynerlik yoki IT sohasini tanlaydi, chunki unda o'zini erkin ifoda qilish ehtiyoji mavjud.	Maslowning ehtiyojlar nazariyasi
Deviant xulq va kasb tanlash	O'smir o'zining radikal fikrlarini qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy ta'sirga ega bo'lish uchun jurnalistika yoki bloggerlikka qiziqish bildiradi.	Adlarning kompensatsiya nazariyasi
Qiziqish va ichki qarama-qarshilik	Deviant xulqli o'smir o'yinlarga qiziqishi sababli g'ayrioddiy kasblar (masalan, professional geymer yoki o'yin dizayneri)ni tanlashni xohlaydi.	Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi

Amaliy Misollar

Amaliy Aspekt	Misol	Yondashuv
Individual yondashuv zarurati	Psixolog deviant xulqli o'smir bilan suhbatda uning musiqaga qiziqishini aniqlaydi va unga ovoz yozish studiyasi bilan tanishtiradi.	Individual psixologik maslahat
Qiziqishlarni aniqlash va qo'llash	Deviant xulqli o'smir boshqalarga yordam berishni xohlaydi va psixolog unga ijtimoiy ish yoki terapevt bo'lishga yo'naltiruvchi mashg'ulotlar taklif qiladi.	Kasbiy yo'naltirish mashg'ulotlari
Mehnat bozori ma'lumotlari	Psixolog o'smirlarga texnik xizmat ko'rsatish sohasida (masalan, avtomobil ta'mirlash yoki IT texnologiyalar) yuqori talab borligini tushuntiradi.	Mehnat bozori haqida tushuntirish

Bu jadvallar deviant xulqli o'smirlar bilan ishlashda nazariy va amaliy jihatlarini chuqurroq anglash hamda ularning kasb tanlash motivatsiyasini rivojlantirish uchun qo'llaniladi.

XULOSA

Deviant xulqli o'smirlarda kasb tanlash motivatsiyasi ularning shaxsiy ehtiyojlari, qiziqishlari, ichki qarama-qarshiliklari va ijtimoiy muhit bilan bo'lgan munosabatlari bilan bevosita bog'liq. Bunday o'smirlar ko'pincha o'zlarini namoyon qilish, hurmat va e'tibor qozonish yoki rad etilganligini kompensatsiya qilish maqsadida noodatiy va o'ziga xos kasblarga qiziqadilar. Shuning uchun ularga kasb tanlashda individual yondashuv va maxsus psixologik qo'llab-quvvatlash zarur.

Amaliy yondashuvlar, jumladan, qiziqishlarni aniqlash, ularga mos keluvchi kasblarni tavsiya qilish va mehnat bozoridagi real imkoniyatlar haqida ma'lumot berish orqali deviant xulqli o'smirlarning ijtimoiy moslashuvi va ijobiy motivatsiyasi shakllantiriladi.

Nazariy jihatdan, Maslow, Adler va Vygotskiy kabi psixologlarning qarashlari bu jarayonda asos bo'lib xizmat qiladi. Bu nazariyalar deviant xulqning sabablarini, o'smirlarning ehtiyojlari va maqsadlarini chuqur tahlil qilishga imkon beradi.

Shunday qilib, deviant xulqli o'smirlar bilan ishlashda ularning kuchli tomonlarini qo'llab-quvvatlash va jamiyatga moslashuvini osonlashtirish orqali ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli kasb tanlashlariga yordam berish mumkin. Bu jarayonda psixologlar, o'qituvchilar va ota-onalarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Mamedov, R. (2005).** *Kasbiy yo 'naltirish psixologiyasi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti. Kasb tanlashda psixologik jarayonlar va o'smirlar bilan ishlash usullari.
2. **Qurbonova, S. (2019).** *O'smirlar psixologiyasi: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Yangi asr avlodi. O'smirlarning xulq-atvori va psixologik xususiyatlari.
3. **Abdurahmonov, I. (2016).** *O'smirlarning ijtimoiy moslashuvi va kasbiy rivojlanishida psixologik yondashuvlar*. Toshkent: Fan.
4. **Adler, A. (1927).** *Understanding Human Nature*. Kompensatsiya nazariyasi va deviant xulqni tushuntirish.
5. **Vygotsky, L. S. (1978).** *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Ijtimoiy-madaniy rivojlanish va ta'limdagi rol.